

Școala Națională de Studii Politice și Administrative

ȘCOALA NAȚIONALĂ DE STUDII POLITICE ȘI ADMINISTRATIVE

Școala Doctorală Multidisciplinară

Domeniul de Doctorat Științe Administrative

TEZĂ DE DOCTORAT

Accesul la patrimoniul documentar în România

REZUMAT

Conducător Științific:

Prof. Univ. Dr. Irina MOROIANU ZLĂTESCU

Autor:

NICHIFOR N. Codruța Elena (MIHAILOVICI)

București, 2026

Teza cu titlul *Accesul la patrimoniul documentar în România* pornește de la premisa că accesul la patrimoniul documentar nu reprezintă doar o procedură administrativă sau un drept tehnic de consultare a documentelor, ci o condiție pentru exercitarea drepturilor culturale, pentru formarea identității individuale și colective și pentru dezvoltarea capacităților cetățeanului într-o societate democratică. Patrimoniul documentar este analizat ca resursă educativă, culturală și civică, iar instituțiile memoriei sunt privite ca furnizori de servicii publice cu responsabilitatea de a asigura accesul efectiv la aceste resurse.

Lucrarea conturează clar trei contribuții originale: reconstruirea istoriei accesului la patrimoniul documentar în România, de la sala de studiu creată de B.P. Hașdeu până în prezent, realizarea primei evaluări naționale comparative a utilizatorilor patrimoniului documentar și, nu în ultimul rând, analiza relației dintre instituția memoriei și utilizator prin instrumente specifice administrației publice și managementului serviciilor publice.

Pornind de la întrebarea principală de cercetare: „Care este dinamica relației dintre instituția memoriei și utilizatorul de patrimoniu documentar în România?”, teza nu se rezumă doar la arhive sau acces la documente, ci este, în esență, o analiză a relației dintre cetățean și instituțiile memoriei, realizată prin prisma administrației publice, a drepturilor fundamentale și a calității serviciului public de acces la patrimoniul documentar. Cercetarea analizează cele două componente ale acestei relații: instituția memoriei, în calitate de furnizor al serviciului public de acces la patrimoniul documentar, și utilizatorul, în calitate de beneficiar al acestui serviciu. Conform obiectivelor, cercetarea investighează factorii care influențează regimul de acces la patrimoniul documentar, atât din perspectivă internațională și europeană, cât și națională, urmărind evoluția cadrului normativ, a principiilor democratice și a practicilor instituționale care au modelat accesul la documente. Totodată, este analizată percepția asupra cercetării patrimoniului documentar în România din principalele instituții ale memoriei prin evaluarea experienței utilizatorilor și prin investigarea cauzelor care determină neutilizarea acestor servicii. În acest context, sunt identificate atât principalele dificultăți întâmpinate de utilizatori, cât și mecanismele prin care instituțiile memoriei își pot crește relevanța socială, accesibilitatea și capacitatea de a atrage noi categorii de public.

Capitolul 1 fundamentează conceptual și teoretic cercetarea pornind de la premisa că documentele păstrate de instituțiile memoriei reprezintă o componentă esențială a patrimoniului cultural și că valoarea acestora se manifestă pe deplin doar în măsura în care sunt accesibile publicului. În această perspectivă, așa cum am arătat în deschidere, patrimoniul documentar nu este privit exclusiv ca un ansamblu de surse istorice sau administrative, ci ca o resursă culturală,

educativă și identitară, capabilă să contribuie la formarea conștiinței civice, la consolidarea memoriei colective și la dezvoltarea individuală și comunitară. Documentele sunt analizate ca mărturii ale experienței umane, care permit înțelegerea trecutului, interpretarea prezentului și proiectarea viitorului.

În prima parte a capitolului sunt clarificate conceptele fundamentale utilizate în cercetare, precum acces, accesibilitate, patrimoniu documentar, arhive, instituție a memoriei și utilizator. O atenție specială este acordată delimitării terminologice dintre patrimoniul documentar și patrimoniul cultural, fiind evidențiat faptul că documentele, indiferent dacă sunt păstrate în arhive, biblioteci sau muzee, constituie bunuri culturale care necesită atât conservare, cât și valorificare prin acces public. În acest context, este argumentată opțiunea pentru utilizarea conceptului de patrimoniu documentar, considerat mai adecvat pentru a desemna documentele istorice supuse cercetării și valorificării culturale. Totodată, este analizată evoluția modului în care organizații internaționale, în special UNESCO, au integrat patrimoniul documentar în sistemul mai larg al patrimoniului cultural.

Capitolul dezvoltă, de asemenea, relația dintre accesul la patrimoniul documentar și drepturile fundamentale ale omului. Pornind de la conceptul umbrelă de drept la cultură, se arată că accesul la documente reprezintă o expresie concretă a dreptului la informație, educație, cercetare și participare la viața culturală. Astfel, accesul la patrimoniul documentar este interpretat nu doar ca un serviciu administrativ, ci ca o condiție necesară pentru exercitarea unor drepturi fundamentale și pentru participarea activă a cetățenilor la viața democratică.

Un loc central în cadrul conceptual îl ocupă noțiunea de instituție a memoriei, utilizată pentru a desemna arhivele, bibliotecile, muzeele și alte organizații responsabile cu colectarea, conservarea și punerea la dispoziția publicului a patrimoniului documentar. Aceste instituții sunt analizate ca infrastructuri ale memoriei colective și ca furnizori ai unui serviciu public cu rol esențial în democratizarea cunoașterii și în transmiterea valorilor culturale între generații. Complementar, utilizatorul este definit ca beneficiar al acestui serviciu public, indiferent de scopul pentru care apelează la documente, fie el academic, genealogic, educațional sau informativ.

Fundamentarea teoretică a cercetării este realizată prin raportare la abordarea capacităților, dezvoltată de Amartya Sen și Martha Nussbaum. Din această perspectivă, accesul la patrimoniul documentar este înțeles ca una dintre capacitățile pe care statul și administrația publică trebuie să le asigure cetățenilor pentru a le permite dezvoltarea intelectuală, culturală și civică. Documentele istorice sunt considerate resurse care contribuie la creșterea nivelului de cunoaștere, la dezvoltarea gândirii critice și la exercitarea unei atitudini active și informate din

partea societății. Capitolul completează această perspectivă prin integrarea teoriei democrației a lui Robert Dahl, precum și a principiilor bune guvernări și bune administrări, care oferă cadrul necesar înțelegerii accesului la patrimoniul documentar ca obligație a statului democratic și ca indicator al calității serviciilor publice.

În final, capitolul realizează o amplă analiză a literaturii de specialitate relevante pentru tema cercetării, reunind contribuții din domeniul arhivisticii, administrației publice, dreptului, filosofiei și studiilor culturale. Această analiză evidențiază caracterul interdisciplinar al temei și demonstrează că accesul la patrimoniul documentar trebuie înțeles ca un fenomen complex, aflat la intersecția dintre drepturile fundamentale, politicile publice, memoria colectivă și dezvoltarea umană. Prin ansamblul conceptelor, teoriilor și principiilor prezentate, capitolul oferă fundamentul intelectual necesar investigării relației dintre instituțiile memoriei și utilizatorii patrimoniului documentar, relație care constituie nucleul întregii cercetări doctorale.

Capitolul al doilea prezintă arhitectura metodologică a cercetării și justifică opțiunile utilizate pentru investigarea relației dintre instituțiile memoriei și utilizatorii patrimoniului documentar. Punctul de plecare al demersului îl constituie constatarea existenței unui dublu deficit: pe de o parte, lipsa unor analize sistematice privind accesul la patrimoniul documentar din perspectiva serviciului public (sau din orice altă perspectivă), iar apoi, absența unor mecanisme de evaluare a calității acestui serviciu prin instrumente specifice administrației publice, precum sondajele de satisfacție adresate utilizatorilor. În acest context, cercetarea urmărește să ofere atât o înțelegere teoretică a fenomenului, cât și o evaluare empirică a modului în care acesta funcționează în practică.

Designul cercetării este construit sub forma unei etnografii multisituate, care urmărește fenomenul accesului la patrimoniul documentar pe mai multe niveluri de analiză. Investigația pornește de la contextul internațional, continuă cu nivelul european și național și ajunge, în final, la nivelul instituțional, acolo unde se manifestă concret relația dintre instituția memoriei și utilizator. Această abordare permite înțelegerea accesului la patrimoniul documentar nu ca fenomen izolat, ci ca rezultat al interacțiunii dintre norme, principii, politici publice, culturi instituționale și practici profesionale.

Metodologia adoptată este una mixtă, cu predominanța abordării calitative, completată de instrumente cantitative (sondaj pe bază de chestionar, urmat de analiză statistică descriptivă a răspunsurilor). Componenta calitativă a inclus analiza documentară, analiza discursului, studiul comparativ, cercetarea istorică, analiza socio-politică, metoda biografică în analiza instituțională și studiul de caz instituțional. Au fost examinate documente normative, politici, inițiative și proiecte dezvoltate de organizații internaționale precum UNESCO, Consiliul

Internațional al Arhivelor, Consiliul Europei și instituțiile Uniunii Europene, precum și legislația și reglementările naționale care modelează regimul accesului la patrimoniul documentar. Pentru evaluarea practicilor europene (componentă empirică a cercetării) privind accesul la patrimoniul documentar au fost analizate rezultatele unor investigații internaționale relevante, precum chestionarul Consiliului Europei/OSA (2022), și a fost realizat un chestionar european propriu (2024), adresat instituțiilor care conservă patrimoniu documentar. Acest instrument a permis compararea practicilor românești cu cele existente la nivel european și, mai ales, identificarea tendințelor contemporane privind accesul, digitalizarea, serviciile online și mecanismele de evaluare a satisfacției utilizatorilor. Cercetarea a urmărit astfel identificarea factorilor care influențează accesul la documente, de la cadrul legislativ și regimul politic până la cultura organizațională și conduita managerială a instituțiilor.

Analiza la nivel național s-a concentrat asupra a șapte instituții reprezentative pentru domeniul patrimoniului documentar din România: Arhivele Naționale ale României (ANR), Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS), Arhivele Militare Naționale Române (AMNR), Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (AMAE), Biblioteca Academiei Române (BAR), Biblioteca Națională a României (BNaR) și Banca Națională a României (BNR). Deși aceste instituții funcționează în cadre organizaționale diferite, ele au fost analizate unitar prin prisma rolului lor de furnizori ai unui serviciu de interes public, respectiv accesul la patrimoniul documentar. O atenție specială a fost acordată Arhivelor Naționale ale României, în calitate de autoritate de reglementare și coordonare în domeniul arhivistic, fiind utilizată metoda studiului de caz pentru evaluarea modului în care principiile administrației publice sunt transpuse în activitatea concretă a sălilor de studiu.

Pentru investigarea perspectivei utilizatorilor a fost utilizată o componentă cantitativă bazată pe chestionare. A fost elaborat și aplicat un chestionar național adresat utilizatorilor patrimoniului documentar, conceput pentru a evalua experiența acestora în raport cu accesul la documente, serviciile oferite, condițiile de cercetare, personalul instituțiilor și respectarea drepturilor utilizatorilor. Datele obținute au fost codificate, transformate în variabile și analizate statistic, iar rezultatele au fost interpretate din perspectivă calitativă, în vederea identificării principalelor tendințe, probleme și așteptări ale publicului. Complementar, a fost realizat un al doilea chestionar destinat non-utilizatorilor, cu scopul de a identifica motivele pentru care anumite categorii de public nu utilizează patrimoniul documentar și de a determina măsurile care ar putea crește atractivitatea și accesibilitatea acestuia.

Cercetarea a fost completată prin observație participativă desfășurată în perioada septembrie 2023 - mai 2024 în instituțiile incluse în analiză. Experiența directă acumulată în sălile de

studiu, dialogul cu personalul și confruntarea nemijlocită cu dificultățile întâmpinate de utilizatori au oferit informații suplimentare pentru interpretarea rezultatelor și pentru înțelegerea mecanismelor concrete care influențează accesul la patrimoniul documentar. Această dimensiune etnografică a permis corelarea datelor obținute prin chestionare cu realitățile instituționale observate în practică.

În ansamblu, capitolul definește un cadru metodologic interdisciplinar și complex, construit în jurul relației dintre regimul instituțional al accesului, capacitatea instituțiilor memoriei și percepția utilizatorilor asupra calității serviciului public. Prin combinarea cercetării istorice, juridice, administrative și sociologice cu instrumente de evaluare empirică, metodologia adoptată oferă fundamentul necesar pentru analiza aprofundată a accesului la patrimoniul documentar în România și pentru formularea unor concluzii și recomandări bazate pe dovezi.

Capitolul al treilea analizează evoluția accesului la patrimoniul documentar din perspectiva drepturilor fundamentale ale omului și a principalelor inițiative internaționale și europene care au contribuit la definirea și consolidarea acestui drept. Cercetarea urmărește transformarea accesului la documente dintr-un privilegiu rezervat elitelor politice și religioase într-un drept recunoscut tuturor cetățenilor, aflat în strânsă legătură cu libertatea de informare, dreptul la cultură, dreptul la educație și participarea democratică.

Analiza istorică evidențiază faptul că, în Antichitate și Evul Mediu, accesul la arhive era strict controlat de autoritățile politice și religioase, documentele fiind considerate instrumente ale puterii și ale exercitării autorității. Primele manifestări ale unui acces mai larg la informație sunt identificate în democrația ateniană, însă consacarea accesului la documente ca drept civic se produce abia în contextul transformărilor politice generate de Iluminism și de Revoluția Franceză. Adoptarea Declarației Drepturilor Omului și Cetățeanului și a legislației arhivistice franceze din 1794 reprezintă momentul în care accesul la documentele publice este recunoscut pentru prima dată ca drept al cetățenilor, nu ca privilegiu acordat discreționar de autorități.

După cel de-al Doilea Război Mondial, dezvoltarea sistemului internațional de protecție a drepturilor omului a oferit noi fundamente pentru accesul la patrimoniul documentar. Declarația Universală a Drepturilor Omului și Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale consacră dreptul la informație, educație, cercetare și participare la viața culturală, drepturi care creează premisele recunoașterii accesului la patrimoniul documentar ca element esențial al dezvoltării umane și al participării democratice. Capitolul argumentează că accesul la documente trebuie înțeles ca o expresie concretă a drepturilor culturale și informaționale, fiind indispensabil exercitării efective a cetățeniei într-o societate democratică.

Un loc central în analiză îl ocupă activitatea UNESCO și a Consiliului Internațional al Arhivelor (ICA), principalele organizații internaționale implicate în promovarea și reglementarea accesului la patrimoniul documentar. Sunt prezentate programele, convențiile și recomandările care au contribuit la dezvoltarea unui cadru global de protecție și valorificare a patrimoniului documentar, cu accent asupra programului Memoria Lumii (Memory of the World), lansat de UNESCO în 1992. Acest program urmărește conservarea patrimoniului documentar al umanității și facilitarea accesului universal la documentele de importanță excepțională, promovând totodată digitizarea, accesul online și utilizarea noilor tehnologii pentru protejarea și valorificarea documentelor istorice. Capitolul evidențiază complementaritatea dintre conservare și acces, subliniind că protejarea patrimoniului documentar își găsește justificarea deplină doar prin utilizarea și accesibilizarea acestuia.

O atenție deosebită este acordată Recomandării UNESCO din 2015 privind prezervarea patrimoniului documentar, inclusiv în formă digitală, și accesul la acesta, document care sintetizează principiile dezvoltate anterior și afirmă explicit că accesul reprezintă una dintre finalitățile fundamentale ale conservării. Recomandarea promovează extinderea accesului prin digitizare, dezvoltarea instrumentelor de căutare, utilizarea tehnologiilor moderne și reducerea restricțiilor nejustificate, reafirmând legătura dintre patrimoniul documentar și drepturile fundamentale ale omului.

La nivel european, capitolul examinează contribuția Consiliului Europei la dezvoltarea unei politici comune privind accesul la arhive. Sunt analizate inițiativele adoptate după căderea regimurilor comuniste din Europa Centrală și de Est, precum și Recomandarea nr. R(2000)13 privind o politică europeană asupra accesului la arhive, considerată primul standard internațional dedicat exclusiv acestui domeniu. Documentul consacră principiile universalității accesului, egalității de tratament a utilizatorilor, gratuității consultării documentelor și limitării restricțiilor doar la situațiile strict necesare pentru protejarea interesului public sau a drepturilor individuale. Recomandarea definește accesul la arhive ca drept al tuturor cetățenilor și stabilește un set de principii etice, procedurale și tehnice care au influențat legislațiile și practicile arhivistice europene.

Un element important al capitolului îl reprezintă analiza cercetărilor empirice realizate sub coordonarea Consiliului Europei pentru evaluarea implementării Recomandării nr. R(2000)13. Sunt prezentate atât sondajul paneuropean desfășurat în perioada 2000–2004, cât și cercetarea realizată în 2022, care a implicat arhive naționale, arhive regionale și municipale, organizații profesionale și reprezentanți ai societății civile. Rezultatele acestor investigații oferă un cadru comparativ pentru evaluarea situației din România și permit identificarea tendințelor europene

privind accesul la patrimoniul documentar, digitalizarea serviciilor și relația dintre instituțiile memoriei și utilizatori.

Un element original al cercetării îl constituie chestionarul european realizat în anul 2024 și distribuit, cu sprijinul Archives Portal Europe și International Centre for Archival Research (ICARUS), către instituții arhivistice din Europa. Cercetarea a reunit răspunsuri din partea a 28 de instituții din 19 state și a evidențiat existența unor practici convergente în ceea ce privește digitalizarea serviciilor, furnizarea copiilor digitale și dezvoltarea accesului la distanță. Rezultatele arată că arhivele europene traversează un proces de transformare de la modelul tradițional al sălii de studiu către ecosisteme hibride de cercetare, în care accesul online devine componentă esențială a serviciului public. Totodată, studiul a relevat că mecanismele de evaluare a satisfacției utilizatorilor rămân insuficient dezvoltate: doar aproximativ 40% dintre instituțiile participante utilizează instrumente permanente de feedback. Instituționalizarea evaluării satisfacției utilizatorilor apare mai frecvent în arhivele din Europa de Nord, Europa Occidentală și statele baltice, în timp ce instituțiile participante provenite predominant din Europa de Sud-Est au raportat mai rar existența unor instrumente permanente de evaluare a satisfacției utilizatorilor. Aceste concluzii confirmă relevanța cercetării dedicate utilizatorilor patrimoniului documentar din România și necesitatea dezvoltării unor instrumente standardizate de evaluare a serviciilor oferite de instituțiile memoriei.

În ansamblu, capitolul demonstrează că accesul la patrimoniul documentar a evoluat de la statutul de privilegiu rezervat puterii la cel de drept fundamental asociat libertății de informare, participării culturale și exercitării cetățeniei democratice. Totodată, evidențiază rolul determinant jucat de organizațiile internaționale și europene în dezvoltarea unor standarde comune de acces, transparență și responsabilitate, care constituie astăzi repere esențiale pentru politicile și practicile arhivistice contemporane.

Capitolul al patrulea reprezintă nucleul istoric și juridic al cercetării, urmărind evoluția accesului la patrimoniul documentar în România din perspectiva drepturilor fundamentale, a legislației arhivistice, a practicilor instituționale și a factorilor care au influențat relația dintre stat, arhive și utilizatori. Analiza demonstrează că accesul la documente nu a fost niciodată un fenomen exclusiv tehnic sau administrativ, ci unul profund dependent de contextul politic, de concepția statului despre cetățean și de rolul atribuit memoriei documentare în societate.

În prima parte este analizată fundamentarea constituțională a accesului la patrimoniul documentar. Deși niciuna dintre constituțiile românești nu consacră explicit un „drept la arhive”, cercetarea arată că regimul accesului se sprijină pe un ansamblu de drepturi și libertăți fundamentale: dreptul la informație, libertatea de exprimare, libertatea presei, libertatea

conștiinței, dreptul la educație și drepturile culturale. Evoluția acestora reflectă fidel transformările regimului politic românesc. Constituția din 1991, influențată de standardele internaționale privind drepturile omului, oferă cel mai favorabil cadru pentru accesul la patrimoniul documentar, în timp ce constituțiile autoritare și comuniste, deși proclamau formal numeroase drepturi, le limitau prin subordonarea lor intereselor statului și ideologiei dominante. Capitolul demonstrează astfel că accesul la documente este inseparabil de gradul de democratizare a societății și de respectarea efectivă a drepturilor omului.

Analiza istorică a perioadei 1831–1946 evidențiază faptul că primele preocupări privind arhivele au fost legate exclusiv de colectarea și conservarea documentelor. Regulamentele Organice au creat instituțiile arhivistice moderne, însă nu au recunoscut cercetarea publică drept funcție a acestora. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea apar primele semne ale deschiderii către cercetare, culminând cu inițiativa lui B.P. Hașdeu din 1877 de a pune la dispoziția cercetătorilor o sală de studiu. Totuși, accesul a rămas multă vreme selectiv și rezervat elitei intelectuale. Cercetarea relevă că lipsa instrumentelor de evidență, spațiile insuficiente, volumul mare de documente neprelucrate și chiar personalitatea directorilor au constituit factori care au întârziat democratizarea accesului. Legea Arhivelor Statului din 1925 a consolidat dimensiunea științifică a instituției, însă fără a reglementa explicit dreptul publicului de a consulta documentele.

Perioada comunistă ocupă o parte importantă a capitolului și este prezentată ca momentul în care accesul la arhive a devenit puternic dependent de interesele ideologice ale regimului. Deși Arhivele Statului și-au păstrat formal statutul de instituție științifică, activitatea lor a fost subordonată controlului politic și obiectivelor propagandistice ale partidului. Legislația adoptată între 1947 și 1989 a instituit numeroase mecanisme de filtrare a accesului, iar cercetarea istorică a fost atent supravegheată. Sala de studiu a funcționat într-un regim de control administrativ permanent, cercetătorii fiind obligați să justifice temele investigate, iar accesul la anumite categorii de documente fiind limitat sau interzis. Capitolul demonstrează că accesul la arhive în comunism nu poate fi înțeles separat de sistemul mai larg de control al informației și de monopolul statului asupra memoriei colective.

O contribuție originală a cercetării este analiza profilului directorilor Arhivelor Statului din perioada comunistă. Pe baza documentelor de arhivă și a surselor provenite din fondurile CNSAS, sunt identificate diferențe semnificative între conducători în ceea ce privește raportarea la cercetare și deschiderea instituțională. Rezultatele sugerează că, dincolo de constrângerile legislative și politice, personalitatea și formarea profesională a directorilor au influențat în mod direct climatul organizațional și posibilitățile reale de acces la documente.

Astfel, accesul nu a fost determinat exclusiv de normele juridice, ci și de factorul uman și de cultura instituțională.

Pentru perioada postcomunistă, capitolul evidențiază transformarea profundă a regimului de acces. După 1989, legislația românească a fost armonizată progresiv cu standardele europene și internaționale, iar accentul s-a mutat de la controlul informației către facilitarea accesului. Sunt analizate măsurile de accesibilizare a patrimoniului documentar, dezvoltarea instrumentelor de cercetare, digitalizarea și extinderea serviciilor destinate publicului. În paralel, sunt discutate și limitele accesului, determinate de necesitatea protejării datelor cu caracter personal, a vieții private, a securității naționale și a altor interese legitime. Cercetarea subliniază că provocarea contemporană nu mai este deschiderea arhivelor, ci găsirea unui echilibru între transparență și protecția drepturilor individuale.

Capitolul se încheie cu o analiză a factorilor determinanți ai accesului la patrimoniul documentar în România. Concluzia principală este că accesul este rezultatul interacțiunii dintre mai multe categorii de factori: cadrul legislativ, regimul politic, nivelul de organizare și prelucrare a arhivelor, existența instrumentelor de evidență, resursele materiale și umane, climatul organizațional și atitudinea personalului față de utilizatori. Prin urmare, accesul la patrimoniul documentar nu poate fi explicat exclusiv prin existența unor norme juridice favorabile, ci trebuie înțeles ca produsul unei relații complexe între instituție, administrație și cetățean iar acest capitolul demonstrează că evoluția accesului la arhive reflectă, în esență, evoluția raportului dintre stat și individ în societatea românească modernă.

Capitolul al cincilea analizează relația dintre instituțiile memoriei și beneficiarii serviciului public de acces la patrimoniul documentar, pornind de la premisa că valoarea unei instituții nu poate fi evaluată exclusiv prin patrimoniul pe care îl deține, ci și prin capacitatea sa de a răspunde nevoilor societății. Cercetarea îmbină analiza teoretică și normativă cu o componentă empirică amplă, bazată pe studii de caz, observație participativă și două cercetări sociologice originale dedicate utilizatorilor și non-utilizatorilor patrimoniului documentar.

În prima parte a capitolului este analizat cazul ANR din perspectiva principiilor administrației publice. Sunt examinate principiile legalității, egalității, transparenței, proporționalității, satisfacerii interesului public, continuității, adaptabilității și imparțialității, urmărindu-se modul în care acestea se reflectă în activitatea concretă a instituției și în serviciile oferite utilizatorilor. Analiza demonstrează că accesul la patrimoniul documentar nu depinde exclusiv de existența unui cadru legal favorabil, ci și de capacitatea instituțiilor de a aplica aceste principii în relația cotidiană cu cetățenii. Sunt evidențiate transformările produse după anul 2007 și mai ales după 2020, când digitalizarea și dezvoltarea serviciilor online au modificat

semnificativ modalitățile de cercetare și acces la documente. Sunt prezentate, de asemenea, proiectele de digitalizare implementate de Arhivele Naționale, inclusiv eVITALA și eANR, considerate exemple de bună practică în procesul de adaptare a instituției la cerințele societății digitale.

O secțiune distinctă este dedicată analizei comparative a celor șapte instituții ale memoriei selectate pentru cercetare: ANR, CNSAS, AMNR, AMAE, BAR, BNaR și BNR. Pentru fiecare instituție sunt evaluate condițiile de acces, regulamentele sălilor de studiu, serviciile disponibile și modalitățile de relaționare cu publicul. Analiza relevă existența unor diferențe semnificative între instituții în ceea ce privește accesibilitatea, gradul de digitalizare, condițiile de cercetare și orientarea către utilizator.

Contribuția principală a capitolului este reprezentată de cercetarea sociologică realizată în rândul utilizatorilor serviciilor de acces la patrimoniul documentar. Studiul a urmărit măsurarea gradului de satisfacție al cercetătorilor și identificarea principalelor puncte forte și vulnerabilități ale instituțiilor analizate. Rezultatele indică un nivel general de satisfacție moderat spre ridicat, aproximativ 37% dintre respondenți declarându-se foarte satisfăcuți, iar 34% destul de satisfăcuți de experiența avută în sălile de studiu. Totuși, aproape o treime dintre participanți au exprimat diferite forme de nemulțumire, ceea ce confirmă existența unor probleme structurale persistente.

Analiza răspunsurilor evidențiază faptul că personalul instituțiilor reprezintă principalul factor de satisfacție pentru utilizatori. Profesionalismul, disponibilitatea și sprijinul oferit de arhiviști și bibliotecari au fost cele mai frecvent apreciate aspecte în toate instituțiile investigate. Mai ales în cazul ANR, personalul a generat cel mai mare număr de aprecieri pozitive, urmat de eficiența serviciilor, condițiile de lucru și facilitățile oferite cercetătorilor. Aceste rezultate demonstrează că factorul uman continuă să joace un rol decisiv în percepția calității serviciului public, chiar și într-un context marcat de digitalizare accelerată.

În același timp, cercetarea a identificat o serie de probleme recurente. Cele mai frecvente nemulțumiri vizează instrumentele de cercetare online, dificultățile de identificare a documentelor, restricțiile de acces, programul de funcționare al sălilor de studiu și politicile privind reproducerea documentelor. Rezultatele arată că utilizatorii acordă o importanță tot mai mare serviciilor digitale și accesului la distanță, ceea ce confirmă necesitatea continuării investițiilor în digitalizare și dezvoltarea unor portaluri integrate de cercetare.

Un indicator relevant analizat în cadrul studiului a fost percepția privind respectarea drepturilor utilizatorilor. Cele mai bune rezultate au fost obținute, din nou, de ANR, peste patru cincimi dintre respondenți considerând că drepturile lor sunt respectate. Procente similare au

fost înregistrate și de BAR, BNaR și AMAE. În schimb, instituțiile care gestionează documente cu regim special sau cu un grad mai ridicat de restricții au înregistrat niveluri mai reduse de satisfacție.

A doua cercetare sociologică, dedicată non-utilizatorilor, a urmărit identificarea cauzelor pentru care o parte importantă a populației nu utilizează serviciile oferite de instituțiile memoriei și nu valorifică patrimoniul documentar. Rezultatele au evidențiat existența unei probleme majore de vizibilitate și educație culturală. Majoritatea respondenților nu reușesc să asocieze instituțiile memoriei cu posibilitatea cercetării documentelor istorice și nici nu cunosc tipurile de informații pe care acestea le păstrează. Aproximativ 61% dintre participanți au demonstrat dificultăți în identificarea patrimoniului documentar care poate fi consultat în astfel de instituții.

Cercetarea a relevat și existența unor bariere de natură simbolică și psihologică. Pentru mulți respondenți, arhivele și bibliotecile patrimoniale sunt percepute ca instituții rezervate specialiștilor, istoricilor sau cercetătorilor profesioniști, nu ca spații deschise tuturor cetățenilor. Această percepție limitează considerabil potențialul de utilizare a patrimoniului documentar și reduce impactul social al instituțiilor memoriei. În același timp, rezultatele au demonstrat că interesul pentru documente și istorie există, însă este adesea blocat de lipsa informațiilor privind modalitățile de acces.

Întrebați ce schimbări ar putea determina o utilizare mai frecventă a acestor servicii, respondenții au indicat cu prioritate digitalizarea documentelor, existența unui portal unic de acces la patrimoniul documentar și dezvoltarea unor instrumente de cercetare mai intuitive. Au fost menționate, de asemenea, nevoia unei promovări mai active a instituțiilor, programe educaționale dedicate publicului și extinderea accesului online.

Concluzia generală a capitolului este că accesul la patrimoniul documentar trebuie analizat nu doar prin prisma legislației și a procedurilor administrative, ci și prin experiența concretă a beneficiarilor și a celor care, din diverse motive, nu utilizează aceste servicii. Rezultatele cercetării confirmă existența unui nivel ridicat de apreciere pentru activitatea personalului și pentru rolul social al instituțiilor memoriei, dar evidențiază simultan necesitatea accelerării proceselor de digitalizare, simplificării accesului, creșterii vizibilității publice și dezvoltării unor mecanisme permanente de evaluare a satisfacției utilizatorilor. Capitolul demonstrează astfel că viitorul accesului la patrimoniul documentar depinde în egală măsură de calitatea serviciilor oferite și de capacitatea instituțiilor de a atrage și forma noi categorii de utilizatori.

În capitolul Concluzii generale și recomandări, a fost evidențiat, încă o dată, că accesul la patrimoniul documentar reprezintă o componentă esențială a dreptului la informare și a bunei

guvernări, fiind strâns legat de transparența instituțională, participarea democratică și exercitarea drepturilor cetățenești. Analiza istorică a indicat faptul că regimul de acces la documente a reflectat întotdeauna natura regimului politic, perioadele democratice fiind asociate cu tendințe de deschidere, iar cele autoritare cu practici restrictive și mecanisme de control al memoriei colective. În prezent, România dispune de un cadru juridic care recunoaște accesul la patrimoniul documentar, însă utilizarea acestuia a identificat existența unor vulnerabilități generate de incoerențe legislative, diferențe instituționale de practică și ritmul insuficient al proceselor de digitalizare.

Rezultatele cercetării sociologice au evidențiat existența unui nivel general pozitiv al satisfacției utilizatorilor patrimoniului documentar, principala resursă apreciată fiind însă personalul sălilor de studiu, perceput drept principal mediator între instituție și cercetător, iar nu mecanismul serviciului public. Au fost identificate nemulțumiri recurente legate de procedurile administrative, infrastructura digitală, programele de lucru și accesul online la documente. Cercetarea realizată în rândul non-utilizatorilor a demonstrat că problema principală nu este lipsa interesului față de documentele istorice, ci insuficienta vizibilitate a instituțiilor memoriei și dificultatea de acces la resursele documentare. Existența unui public latent, interesat de patrimoniul documentar, reprezintă una dintre cele mai importante concluzii ale tezei și oferă argumente solide pentru reformarea politicilor de acces.

Pornind de la aceste concluzii, cercetarea formulează mai multe direcții strategice de dezvoltare.

Prima recomandare vizează transformarea digitală a instituțiilor memoriei. Digitalizarea nu mai trebuie privită exclusiv ca un proces tehnic de conversie a documentelor, ci ca o politică publică de democratizare a accesului. Este necesară elaborarea unei strategii naționale de digitalizare a patrimoniului documentar, care să stabilească obiective clare privind digitizarea, descrierea arhivistică și accesul online. În această perspectivă, dezvoltarea unei veritabile săli de studiu virtuale și a unui portal național care să reunească resursele principalelor instituții ale memoriei ar reprezenta un pas esențial în apropierea României de modelele europene consacrate, precum PARES (Spania) sau HUNGARICANA (Ungaria).

A doua direcție privește orientarea serviciului public către utilizator. Rezultatele cercetării arată că utilizatorii apreciază în mod deosebit profesionalismul personalului, ceea ce impune consolidarea rolului custodelui ca mediator cultural și științific. Sunt necesare programe permanente de formare profesională, dezvoltarea competențelor de comunicare și instituirea unor standarde unitare de relaționare cu publicul. În paralel, procedurile administrative trebuie

simplificate prin reducerea formalităților inutile, flexibilizarea programului de acces și eliminarea practicilor care pot genera percepții de inegalitate sau discriminare între utilizatori.

O a treia recomandare se referă la dezvoltarea culturii arhivistice și la formarea noilor generații de utilizatori. Cercetarea a demonstrat că interesul pentru documentele istorice există, însă acesta nu este susținut de cunoașterea instituțiilor care le conservă. În consecință, patrimoniul documentar trebuie integrat mai puternic în programele educaționale, prin ateliere, vizite, resurse digitale și proiecte interdisciplinare. Implicarea elevilor și studenților în proiecte de tip *Digital Humanities* poate contribui simultan la valorificarea patrimoniului și la dezvoltarea competențelor necesare cercetării contemporane.

O altă direcție importantă vizează consolidarea caracterului participativ al accesului la patrimoniul documentar. Instituțiile memoriei trebuie să dezvolte mecanisme prin care utilizatorii să devină parteneri activi în procesul de valorificare a documentelor. Proiectele de voluntariat, *crowdsourcing* și descriere colaborativă a documentelor reprezintă instrumente eficiente pentru creșterea accesibilității și pentru consolidarea legăturii dintre instituții și comunitate. În acest fel, patrimoniul documentar poate deveni un spațiu de comun de producere a cunoașterii și de participare civică.

În final, cea mai importantă recomandare privește cadrul normativ. Cercetarea demonstrează necesitatea adoptării unei noi Legi a Arhivelor, armonizată cu standardele europene și cu principiile Recomandării R(2000)13 a Consiliului Europei. Noua reglementare ar trebui să stabilească în mod clar raportul dintre acces, protecția datelor și informațiile clasificate, să elimine posibilitatea interpretărilor arbitrare și să consacre explicit accesul liber și nediscriminatoriu la patrimoniul documentar ca principiu fundamental al administrației publice. Alternativ, aceste obiective ar putea fi realizate prin elaborarea unui Cod al patrimoniului care să integreze într-un cadru normativ coerent legislația arhivelor, bibliotecilor și muzeelor.

În ansamblu, cercetarea demonstrează că provocarea majoră a instituțiilor memoriei nu mai este recunoașterea dreptului de acces, ci transformarea acestuia într-un serviciu public modern, eficient și orientat către utilizator. Viitorul patrimoniului documentar depinde de capacitatea instituțiilor de a combina protejarea memoriei cu deschiderea către societate, astfel încât documentele să își îndeplinească pe deplin funcția de resursă culturală, educațională și democratică.